

דיני קדימה בברכות הפירות

אל תאמר מגע-א"ש, אמור מפ"ש!

הרב אלחנן סכתו והרב עדיאל כהן

במה אקדם לא-ל, אהיה כדל שואל, אחלה פני גואל, עת יבנה ההראל, והשר הגדול מיכאל, עומד על ישראל.

נשאלו הכהנים, על דיני הקדמת מיני מעדנים, למי להסביר פנים, איזה לאחור ואיזה לפנים, ואם יתרון יש לאחד המינים, הלא לא-להים פתרונים, אם מן העץ אשר בתוך הגנים, גפן היה לדברי מאיר עיני רבנים, היקדם יינו לפירות רעננים, אם יאחר למי שנמשל בו דודי בין הבנים, ושקלו וטרו זה עידן ועידנים, והעלו בידם אבני חן ופנינים, מבין שברי חרסים וצנינים, ליבנו הלבנים, ובנו בניינים, והנה הנם לפניכם חכמים ונבונים, בכל מדה טובה מצוינים, אנא, עיינו בהם לפני ולפנים, בדקו במכמניהם עשרת מונים, כי שם תמצאו מטמונים, ביני חיטי צפונים, בנאות דשא הינם חונים, כולם מא-ל אחד נתונים, על רועה אחד המה אמונים, והיה אם נמצאתם בם מרננים, ויהי העם כמתאוננים, דברי לוחמים נרגנים, מקמטי מצח ומגביהי גבינים, אל תכבשום תחת כבוד מקטורנים, טרם יהפכו לכבשונים, הלא אוזן שומעת דברי מדנים, כי לא נהיה מן הגזלנים, אשר אינם משיבים לשלום ועונים, דברות באש פנים אל פנים, והננו נסמכים בי-ה נשענים, שאהבה בסופה סוגה בשושנים.

ובמגילת ספר הננו פונים, לגלות דעתנו הננו חוזרים ושונים, כי לא באנו להתיר עורב ולאסור יונים, כדרכם של שועלים קטנים, מאורתם צפעונים, ראש פתנים, כרמם עולה כולו קמשונים, כי אם להודיע דברי הראשונים, להיותם בעינינו כבני העליונים, מלכים שרים ורוזנים, משיחת ראשית שמנים, ולשקע בהם הגיונות האחרונים, בהכרעת ההלכה המה מעוגנים, על נפש עייפה כמים צוננים, טללי תחיה ממעונים.

הקדמה

תנן (ברכות ו, ד): היו לפניו מינים הרבה, רבי יהודה אומר אם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך, וחכמים אומרים מברך על איזה מהן שירצה.

ואיתא בגמרא (דף מא.): אמר עולא: מחלוקת כשברכותיהן שוות¹ (כגון זית ותפוח), דר' יהודה סבר מין שבעה עדיף, ורבנן סברי מין חביב עדיף, אבל כשאין ברכותיהן שוות (כגון צנון וזית) - דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה.

והנה יש דעות בפוסקים: רובם פסקו כר"י דמין שבעה עדיף², ויש שפסקו כחכמים³ (וזהו דעת הרמב"ם).

וגם בשאין ברכותיהן שוות יש דעות בפוסקים: הרא"ש (ברכות פ"ו סי' כה) כתב שכוונת עולא במה שאמר "ד"ה מברך ע"ז וחוזר ומברך ע"ז" - היינו דכיוון שאין ברכותיהן שוות ואין אחד פוטר חברו - לא שייכי זה לזה כלל, ויובל לברך תחילה על צנון בפה"א, אף שהזית הוא מין שבעה וגם חביב עליו עכשיו יותר (והשו"ע [רי"א, א] סתם כוותיה). ויש אומרים (תרי" ותוס') דכוונת עולא דלד"ה יברך על המין החביב אצלו בדרך כלל (וכך הכריע המשנה ברורה [רי"א ס"ק ט]). ויש שכלל לא פסקו כהעמדת עולא, כי אם פסקו כר' יהודה, אף אם אין ברכותיהם שוות, שצריך להקדים מין שבעה⁴.

1 מלשון זו, וכן מלשון הגמרא לקמן "חיסורי מחסרא וה"ק... ושני מינים בעלמא שברכותיהן שוות" וכו', משמע שכוונת הגמרא לשני סוגי פירות עץ או שני פירות אדמה. דאי כוונת הגמרא רק לפירות העץ - היה לה לומר בקיצור "ושני פירות העץ...". מכאן יש להביא ראיה שאף בפירות האדמה יכול להיות ממין שבעה, כלומר חיטה ושעורה האמורים בתורה בשבעת המינים - היינו גם בעודם קליות, שברכתם האדמה (כשיטת התוס' והרא"ש ותרי" ומרדכי ורי"ו, וכ"פ המ"ב סי' ריא ס"ק יח), ולא כשיטת הבה"ג והרשב"א (וכפסק השו"ע בסע' ה) דדווקא אם עשה מהם תבשיל, שברכתם מוונות, או קדמי לזית וגפן.

וכן יש עוד להזכיר מהגמרא לקמיה "אלא למ"ד אף בשאין ברכותיהם שוות נמי פליגי (כצ"ל לרש"י), במאי פליגי? אי"ר ירמיה: להקדים. דא"ר יוסף ואיתימא ר' יצחק: כל המוקדם בפסוק זה - מוקדם לברכה, שנאמר "ארץ חטה ושעורה וכו'". כלומר, הגמרא מביאה ראיה מעצם הדימצאות דיני קדימה בתוך שבעת המינים, כדברי רב יוסף, לכך ששייך דין הקדמה אף במיני פירות שאין ברכתן שווה. אי אמרת בשלמא חיטה ושעורה דקרא היינו שברכתם האדמה, הרי זו ראיה טובה שאף בין שני מינים שאין ברכתן שווה שייך דין קדימה, אלא אי אמרת חיטה היינו תבשיל שברכתה מוונות - מה ראיה יש כאן? הא לא קדמה אלא בשביל ברכתה החשובה! אלא שיש לדחות הוכחה זו בפשיטות, ולומר דהרשב"א וסיעתו לא גרסי "דא"ר יוסף" כי אם "א"ר יוסף" (עי' תוס' שם), וממילא לא הובאו דבריו לסייע לתירוץ ר' ירמיה.

2 רבנו ישעיה, תוס', רב"ד, רא"ש, רשב"א, תרי"ו, ראב"ה (ויש לצרף את הפוסקים כר' יהודה אף בשאין ברכותיהם שוות).

3 רבנו האי גאון, ר"ח, רמב"ם, (ראב"ה), האשכול, אור זרוע, הרע"ב, הרא"ה.

4 בה"ג, רב שמואל בן חפני גאון, מרדכי, רבנו פרץ, מהר"ם, וכתב האליה רבה שכ"כ הסמ"ג, אגודה, רוקח,

כל הקודם בפסוק "ארץ חיטה ושעורה" (דברים ח, ח), המדבר משבחה של ארץ ישראל⁵, הוא מוקדם לברכה, אפילו השני חביב עליו יותר. ומ"מ זית קודם לגפן, משום דחיונין שחלק הכתוב וכתב 'ארץ' פעם שנייה ("ארץ זית שמן ודבש"), ונמצא דזית הוא ראשון הסמוך ל'ארץ' בתרא, וגפן הוא רק שלישי ל'ארץ' קמא. בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה קודמין לשהכל⁶. יש אומרים שבורא פרי העץ קודמת לבורא פרי האדמה⁷, ודעת רוב הראשונים (ושו"ע) אינה כן.

עתה נבוא אל הטרקלין

חיוב הקדמת ברכת הגפן לברכת העץ והאדמה

הנה מקור נפתח לדיני קדימת היין לשאר מינים, בדברי רבנו פרץ המופיעים בטור מלכא (סימן ריא), וז"ל:

כתב ה"ר פרץ (על הדין שתמרים קודמים לענבים, דהיינו) דווקא אם אוכל ענבים שברכתן בפה"ע, אבל אם עשה מהם יין שברכתו בפה"ג, כיון שמפרט בה הגפן - חשובה, וקודם לדבש, ואפילו לזית שהוא ראשון ל'ארץ' בתרא. כיון שברכת היין חשובה - קודמת בין בברכה ראשונה בין בברכה אחרונה,

סמ"ק, יראים, שבלי הלקט, תניא, תשב"ץ, הרקנטי, כפתור ופרח. ויש לבארם כמ"ש התוס' ד"ה אבל, לדעת בה"ג. דהיינו דס"ל כמ"ד אח"כ בגמרא שפליגי אף בשאין ברכותיהם שוות. וכן פירש בדרישה עמי' שמו, דלא כב"י (סי' ריא) שביאר שאם אין ברכותיהם שוות מודים חכמים לר' יהודה לברך על מין שבעה (מיהו עי' ראבי"ה סי' קטו שביאר כהב"י. הערת יידנו ר' ינון חדאד. אלא שהב"י הוסיף טעם שלא כתבו הראבי"ה, ח"ל ב"י: "כיון שאין פרי זה נפטר בברכת חברו". וצ"ע, כי זה טעם מספיק לכך שחכמים יודו שאין צורך להקדים את החביב, אך אין בו כדי לבאר מדוע יסברו שמין שבעה יקדם). האליה רבה מצדד כוותיהו למעשה.

5 והיינו שנשתבחה בטעמים של הפירות הללו. (רש"י מא. ד"ה ופליגא דרב תנן). וזהו שבחן של שבעת המינים. ומכאן קשה קצת על מה שכתב בכף החיים (ס"ק ז) להקדים פירות שנשתבחו בהם ישראל כגון אגוזים ("אל גינת אגוז") ותפוחים ("כתפוח בעצי היער"). שהרי אין שבחם מצד טעמם, ולא בגלל טעמם נשתבחו בהן ומרדכי ועוד) שאין לתפוח עדיפות (בין אם כוונת הפסוק לתפוח ממש ובין אם הוא אתרוג. רא"ש וסמ"ג ומרדכי ועוד) כי אם מסיבות אחרות, עי' שבת (פח.) ובמודרשי שיר השירים. גם מוכח בראשונים עי' בתוס' שבת פח.). שהרי כתבו דוגמא לשני מינים שברכותיהם שוות ואינם משבעת המינים "כגון אתרוג ותפוח" ופסקו שקדים החביב (והביאם בכה"ח ס"ק ד). ולפלא על הכה"ח הנ"ל שהכריע בכה"ג (פרי חביב כנגד פרי שנמשלו בו ישראל) דיקדים איהו שירצה. ויש ליישב שמצאנו במודרש רבה (פרשת אמור פ"ל ד"ה ד"א) פרי עץ הדר - אלו ישראל, א"כ נמשלו ישראל לאתרוג וגם לתפוח, הלכך אוליגן בתר חביב. ויש לפלפל עוד.

6 מלבד לדעת הרמב"ם (פ"ח הי"ג) שלא הזכיר זאת כלל. וע"ע בסוף המאמר.

7 בה"ג, רב שמואל בן חפני גאון, ה"ר פרץ, הרא"ה, הריטב"א ור"י החסיד.

שכולל ברכת היין עם ברכת הפירות כדפרשית לעיל - צריך להזכיר תחלה על הגפן ועל פרי הגפן, ואח"כ על העץ ועל פרי העץ. ומרן הבית יוסף העיר עליו בזה הלשון:

ומה שכתב רבינו בשם ה"ר פרץ דברכת בורא פרי הגפן קודמת אפילו לתמרים וזיתים - כן כתוב בסמ"ק (סי' קנא אות כא), וזו לשונו:

"צריך עיון, היאך כשמחלקין פירות ויין בבית האירוסין או בבית היולדת, אנו מברכים תחלה על פירות ומיני מתיקה ואחר כך על היין. ואפשר דכיון שאין ברכותיהן שוות מברך על החביב תחלה, כדלעיל. וה"ר פרץ סובר דאפילו הכי מברך על מין שבעה", עד כאן לשונו (של הסמ"ק).

וכבר נתבאר שדעת כל המפרשים היפך ה"ר פרץ, וגם מנהג העולם (שהביא הסמ"ק) דלא כוותיה, ואם כן לא היה לרבנו לכתוב דברי ה"ר פרץ דלא קיימא לן כוותיה. מיהו אפשר דטעמו משום דבורא פרי הגפן ובורא פרי העץ כיון דתרווייהו אילנות הם, חשיב להו ברכותיהן שוות. והעולם לא סבירא להו הכי (עכ"ל הב"י).

ולכאורה דברי ב"י אינן מובנים.

הנה הב"י מקשה על הטור כיצד הסכים לדברי רבנו פרץ על אף שקודם לכן סתם כדעת כל המפרשים החולקים עליו. דהיינו שכשמונחים לפנינו שני מינים שאין ברכותיהם שוות, דעת כל המפרשים⁸ שאין קדימה למין שבעה, ואילו לדעת ה"ר פרץ מין שבעה קודם. ותמה הב"י אמאי הכא פסק הטור כה"ר פרץ.

ותימה לתמיהתו, שהרי לא דיברו הטור והמפרשים הנ"ל אלא בהקדמת הפרי מפאת חשיבותו של טעם המין המונח לפניו (שהתורה חשיבתו), ובוהו הכריעו שאין למין שבעה יתרון קדימה על המין השני, אך כלל לא עסקו בהקדמת ברכה מפאת חשיבותה של הברכה (שהיא פרטית ומבוררת יותר⁹). ואילו ה"ר פרץ (המובא בטור) מייירי בהקדמת ברכת הגפן מפני חשיבותה של הברכה¹⁰. וא"כ בטלה קושיית הב"י מאליה, כי כאשר מונחים לפנינו פרי חשוב מצד מינו ופרי

8 מלבד המרדכי, וה"ר פרץ. הוב"ד בב"י עמ' שמג. וע"ע באליה רבה שהוסיף עוד פוסקים הסוברים כך.

9 כלשון התוס' (לט). והרא"ש (סי' כה). ורש"י כתב (ברכות לט. ד"ה ומלגלג סבר) שהיא ברכה חשובה לעצמה לדברים חשובים.

10 שהרי זו לשונו: "יין שברכתו בורא פרי הגפן, כיון שמפרט בה הגפן חשובה... כיון שברכת הגפן חשובה קודמת בין בברכה ראשונה ובין בברכה אחרונה".

חשוב מצד ברכתו - יש להקדים את הברכה החשובה. שכן מצאנו בדייטת חמשת מיני דגן שברכתה מוזנות, ולפיכך קודמת היא לשבעת המינים שברכתם העץ¹¹. ולפי זה הא דקיי"ל בשאין בברכותיהם שוות שאין עדיפות למין החשוב, היינו דווקא אם חשיבותו באה לו מצד מינו ולא אם היא מצד ברכתו.

ולפיכך נראה ברור, שהב"י הבין שכוונת רבנו פרץ להקדים ברכת הגפן היא מפני חשיבות היין ולא מפני חשיבות הברכה¹². ואשר על כן תמה בצדק, שהרי אין מעלת ההקדמה למין החשוב אמורה אלא היכן שברכותיהן שוות. אבל 'הגפן' ו'העץ' הן שונות, ועל מה ולמה יוקדם הגפן לעץ?

ולקמן יבואר שאף לפי ההבנה הראשונה שכתבנו בדעת ה"ר פרץ, יש לתמוה על הטור.

אך תירוצו של הב"י קשה שבעתיים, שכתב דבורא פרי הגפן ובורא פרי העץ, כיוון דתרווייהו אילנות הם, נחשבות כשני מינים שברכתם שווה. וקשה, היאך ייתכן שמפני ששניהם אילנות ייחשבו כמו שברכתם שווה? הרי הטעם שאין הקדמה אלא בברכות שוות הוא מפני שהברכה על האחד בעלת משמעות לפי שפוטרת את המין השני¹³, וכי כאן ברכת הגפן תפטור את ברכת העץ¹⁴!?

11 שכן כתב הב"י בשם הגה"מ (פ"ח אות ש). ופסק כן בשו"ע ס' ו. וכ"מ מהרא"ש (פרק ו ס' כה) שכתב דברכת מוזנות וודאי קודמת לברכת העץ. וכ"פ הרמ"א ס' ה, ע"ש במ"ב ס"ק כט.

12 ומה שכתב ה"ר פרץ "אבל אם עשה מהם יין שברכתו בפה"ג, כיון שמפרט בה הגפן חשובה", יש לבאר כוונתו הואיל וקבעו ליין ברכה מפורטת דהיינו "הגפן" ולא העץ, זה סימן שהוא חשוב (דהיינו שהיין בעל יתרון שהוא סועד ומשמח) כדאיתא בדף לה:). ואע"ג שקצת דחוק הוא בלשונו, וגם העירני ידידי ר' ינון חדאד מהמגשר דבריו שם: "ומיהו מעשה קרה דחטין ושעורין קודמין ליין, לפי שברכתן במ"מ שהיא גם כן חשובה שמבוררת, וגם קודמים לו בפסוק" משמע שהחשיבות הזוהה - חשיבות של הברכה היא, מ"מ כך נראה לי שהבין הב"י.

13 כמו שכתב הרא"ש (ברכות פ"ו ס' כה), וז"ל: "ואם תאמר מאי שנא דלרבי יהודה כשברכתן שווה צריך להקדים ז' המינים, וכשאין ברכתן שווה אין צריך להקדים? וי"ל דהואי כשברכתן שווה, דברכה האחת פוטר את חברו, או מסתבר לברך על שבעת המינים ולפטור את השני, אבל כשצריך לברך על כל אחד ואחד לא שייכי זה לזה כלל, כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון, הלכך על איזה מהן שירצה יברך תחלה". עב"ל.

14 וידעתי את אשר יענו אותי לאמר, כי אמנם הגפן אינה פוטרת העץ, אך העץ פוטרת הגפן בדיעבד על כל פנים, וא"כ להגפן דין הקדימה, וכן ראיתי למורינו מופה"ד הגר"ע יוסף שביאר כך (חזו"ע ברכות עמ' רעו), וכ"כ בברכת ה' (ח"ג עמ' רכח). וכאשר יענו אותי כן ארבה לתמוה, ענייה זו מה טיבה, וכי ברכת דיעבד כיפי תלתה לה? וכי מפני שבדיעבד פוטרת העץ להגפן, ייחשבו כברכותיהן שוות? הרי גם האדמה פוטרת את העץ בדיעבד, ואעפ"כ 'אין בברכותיהם שוות' נקראו (כדאיתא להדיא בגמרא 'צנון חזית')! אלא ע"כ אין אנו דנים אלא בברכה הפוטרת לכתחילה, ורק אז תיקראנה בשם ברכות שוות. ועוד, תינח העץ פוטרת להגפן, אלא הגפן מי פוטרת לה לפירות העץ (מלבד ענבים)? הרי יסוד הקדימה נובע מהעובדה שברכה אחת היא לך

אך המעיין היטב בדברי הרא"ש (סי' כה) ימצא נועם דרכו, כי הוסיף הרא"ש ביסוד דין קדימה את הצורך במכנה משותף שיחבר בין שני המינים זו"ל: "אבל כשצריך לברך על כל אחד ואחד לא שייכי זה לזה כלל, כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון"¹⁵.

לכשתמצא לומר, אין טעם הקדימה רק מפני שברכה אחת פוטרת את שני המינים, אלא בעיקר מפני שאז הם שייכים זה לזה, שאין משמעות למושג 'הקדמה' אלא בדברים זהים ולא בדברים שונים. וממילא אתי שפיר תירוץ הבי"י, שכן גם גפן ועץ שייכים זה לזה, ששניהם מין אילן.

ואל תאמר דחויי קא מדחינא לך, אלא דווקא קאמינא לך, לכי תידוק בדברי הרא"ש תשכח קושיה עצומה¹⁶, כי מחד גיסא פסק שאין דין קדימה לשני מינים שאין ברכותיהם שוות, ואע"ג שאחד מהם חביב או אחד מהם ממיין שבעה, ומאידך כתב בסוף דבריו שאם לפניו ז' המינים עצמם, יקדים החיטה לזית והשעורה לתמר¹⁷,

שפוטרת את שני המינים, דעד שמברכת לה על המין הפחות ברכנה על החשוב, והכא לא שייכא כלל.

15 וחזר בשנית על כך גבי דין קדימת החביב, ח"ל (שם): "ולי נראה מדלא קאמר (התלמוד) מברך על זה וחוחר ומברך על זה וחביב עדיף - אלמא אפילו אחד מהן חביב יכול לברך על השני; כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון - אין עדיפות בחביב, משום דלא שייכי זה לזה כלל".

16 אף רבנו יונה הקשה קושיא זו אנפשיה, אלא שאחו בצידה האחר. והיינו שתמה היאך אמרינן בשאין ברכותיהם שוות (כגון העץ והאדמה) שאין עדיפות למין שבעה אלא יש להקדים את החביב, הרי בחיטה חזית - חיטה קודמת (לפי שקודמת בפסוק) ולא החביב? ויתר שני תירוצים: חדא, דחיטה דקרא היינו שעשאה פת או דייסא שברכתה מזוונות, ועוד, דחיטה קודמת רק לשעורה 'חברתה' ולא לשאר המינים המזוכרים בפסוק.

אך הרא"ש לא הוצרך לכך, מפני שחלק על ההנחה העומדת בייסוד קושייתו של רבנו יונה. דרבנו יונה ס"ל שכשאין ברכותיהם שוות חביב עדיף, אך הרא"ש סובר דאין עדיפות אף לחביב. אלא מה שרוצה לאכול באותה שעה עליו יברך תחילה. וממילא אם ניתן דין קדימה לחיטה באופן מיוחד זה לא יסתור שום כלל אחר. (ורק יקשה מדוע יש צורך להקדימה, כפי שכתבנו בפנים).

ולפיכך הרא"ש כשהעתיק את שני תרוצים אלו, לא כתבם לתרוץ קושייתו של רבנו יונה, אלא על מנת להציל את בה"ג מקושיה אחרת, שהרי חזו"ן הכא בפסוק שחיטה שהיא אדמה קודמת לזית שהוא העץ, ואילו בה"ג סובר שיש להקדים תמיד ברכת העץ לברכת האדמה. (ואכן המעיין בבה"ג, עיניו יחושו שהרא"ש בתירוץ הראשון כיוון האמת בדעתו, דחיטה דקרא היינו דווקא שעשאה תבשיל, דברכתה מזוונות). אך הרא"ש גופיה לא הוצרך לתירוץ אלו, מפני שאינו פוסק כבה"ג.

17 וכ"כ התוספות (מא: ד"ה זה). והטעם, מפני שהמוקדם בפסוק לארץ קמא קודם למוקדם לארץ בתרא. ומוכח מדבריהם ששעורה ברכתה אדמה. דאילו הייתה ברכתה שהכל - לא הייתה קודמת להעץ. וכן בתרי"ג (בט). כתב להדיא דשעורה ברכתה האדמה. ומכאן יש לתמוה על מה שפסק הרמ"א (בסי' רח סע' ד) ש"האוכל שעורים שלמים, אפי' קלויין באש, אינן ראויים לאכול רק ע"י הדחק, ואין מברך לפניהם רק שהכל". ואכן כתב הא"ר (שם) דעל כל פנים בשעורים מבושלות יברך האדמה. אך מאידך גיסא מוכח ביומא (פא.) ששעורים (חיות) אינן ראויות לאכילה, ולפיכך האוכל תרומת שעורים פטור מחומש, שלא נאמר בחומש אלא "כי יאכל קדש", פרט לזמון. וכ"פ הרמב"ם (בהלכות תרומות פרק י"ח). ואם כן היה לרמ"א לומר שלא יברך

והרי חיטה ברכתה האדמה¹⁸ וזית העץ, ומדוע יש להקדימם זה לזה, הרי אינם פוטרים זה את זה בברכתן כדי שנחיל עליהם דין קדימה¹⁹? אלא ע"כ הדרינן לכללא דכ"ל הרא"ש, דהיכא דשייכי אהדדי יש להם דין קדימה. והכא, הואיל והתורה שייכתן זה לזה, שהרי הוזכרו בפסוק יחדיו - הלכך צריך להקדימן זה לזה (וכן תירץ השל"ה²⁰).

ומעתה הבוא נבוא לדין ברכת מעין שלוש, שבה כתבו הראשונים²¹ שאם אכל

עליהן בחיותן כלל, וכמו הדין שנפסק בשו"ת שמש"ק ששמן שפטור מברכה (סי' רב סע' ד), מפני שאם היה של תרומה היה השותהו פטור מחומש (מיהו הרמב"ם גם בשו"ת שמש"ק פסק לברך שהכל, אך פליגי עליה כל הפוסקים). וצ"ע.

18 ברכות (לו). ואל תאמר דהכא מיירי שעשה מהחיטה פת או דייסה שברכתה מוונות, ולפיכך קודמת היא להעץ, דאי"כ שעורה נמי תקדם לזית, ועוד, דאי"כ לאו מדין קדימת 'ארץ' ל'ארץ' הוא (כמו שכתב הרא"ש "לפי שנכתבו בפסוק תחילה"). אלא מדין קדימת ברכתן החשובה, וכפי שכתב הרא"ש שם שברכת מוונות ודאי חשיבא מברכת העץ.

ודן אמנם שכתבו המ"א (ס"ק ח) והט"ז (ס"ק ד) בדעת הרמ"א (סע' ד) שיש להקדים ברכת העץ על זית לברכת מוונות על תבשיל של שעורים, אך הם כתבו כן דווקא בדעת הרמ"א, מפני הדוחק (שהרי א"א לבאר את דברי הרמ"א בקליות שעורים, מפני שפסק 'בסי' רח, ד] שברכתן שהכל, ובוודאי שאין ברכת שהכל קודמת להעץ. ואף בשעורים מבושלות ושלמות [שברכתן האדמה, כמש"כ הא"ר, ואמת הוא כמש"כ בהערה הקודמת] ליכא לאוקמי, שהרי לא פליג הרמ"א על השו"ע בסע' ה שפסק שעורה דקרא היינו כשעשאה תבשיל), ולפיכך יש הכרח לבארו שעוסק בתבשיל שעורים, ואעפ"כ כתב שזית קודם לשעורה. אך בדעת הרא"ש לא ייתכן לפרש כך, שהרי כתב להדיא שברכת מוונות קודמת לברכת העץ.

ותימה על הרמזים (קיצור פסקי הרא"ש), שהחליט שכונת הרא"ש במה שכתב 'חיטה קודמת לזית ושעורה קודמת לתמר' היינו כשעשאה פת או דייסה. אומנם כשכתב את הטור רוח על פניו יחלוף, שלא להחליט כן, אלא להסתפק בדבר (סוף סי' ריא). ודברי הבית יוסף, שהכריע בדעת הרא"ש כמו שכתב הרמזים, צריכים אצלי עיון.

19 ואם תחפוץ לומר שאני שבעת המינים גופייהו לפי שהזכרו בפסוק, והפסוק עצמו החשיב את קדימותן. (וכמו שתירצו התפארת שמואל, מ"א (ס"ק ב), ט"ז (ס"ק ג) ושאר אחרונים). יש להקשות, הדלא דברים ק"ו, ומה חטה וזית שהזכרו שניהם בפסוק קודמים הם זה לזה (אפי' שברכותיהם שונות), לא יקדמו המזוכרים בפסוק לאלו שאינם מזוכרים כלל? (כדברי רש"י מא. ד"ה דאמר ר' יצחק). שהרי סוף סוף חזינן שיש משמעות למושג 'הקדמה' אף בברכות שונות. (וניל דלקושיא זו רמז הגר"א בס"ק טו)

20 הוב"ד במחצית השקל על מ"א ס"ק ב. מיהו לאו השל"ה חתים עליה, כי אם מהגהת מר חתניה בדריה.

21 ה"ר יונה (לב): בדפי הרי"ף, ד"ה [מתחיל בעמ' א] וכן על היין, והרא"ש (סי' מב), והרשב"א בשם הר"ח (מד. ד"ה ולענין), והרמב"ם (פ"ח הט"ו) וזו לשוננו: "שתה יין ואכל תמרים ואכל תבשיל של חמשת מיני דגן - מברך באחרונה על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ...". וכ"פ השו"ע (סי' רח סע' יב) ח"ל: "אם אכל פירות מו' מינים, ואכל מיני מוונות ושתה יין, יכלול הכל בברכה אחת, ויקדים המחיה ואח"כ הגפן ואח"כ העץ", עכ"ל, והיא לשון בה"ג. ונראה לי שכתבו את סדר אכילת המינים באופן מעורבב להורות שאין זה משנה באיזה סדר אכלן, לעולם יקדים בברכה אחרונה את המוונות ואח"כ הגפן ואח"כ העץ, ומדלא כתבו "אכל ז' מינים ומיני מוונות", אלא "אכל... ואכל..." - להודיענו שאין בסדר שכתבו בכדי להורות

פירות שבעת המינים ושתה יין, יש להקדים הזכרת 'על הגפן' להזכרת 'על העץ'. ולכאורה ייפלא, מאי שנא ברכה אחרונה שצריך להקדים זה לזה, מברכה ראשונה שלא כתבו הראשונים הנ"ל שצריך להקדים את הגפן? אך לאור דברי הרא"ש הנ"ל הרי התשובה מאירה כנתינתה מסיני, שהרי הברכה האחרונה לשני המינים היא ברכה אחת, ולפיכך הברכה המשותפת משייכת ביניהם להחיל בה דין קדימה לגפן, אך בברכה ראשונה לא שייכי זה לזה כלל, ואין להגפן זכות קדימה²². ובשו"ע (סי' ריא) השמיט דברי ה"ר פרץ, ש"מ דלא סבירא ליה כן²³, וכמו שהקשה עליו בבית יוסף²⁴. ולא סמך על התירוץ שתירץ לבאר את דעת הטור²⁵.

על סדר קדימת האכילה הראוי להיות, אלא שכך אירע באקראי, כגון שבתחילה לא חשב לאכול אלא מין אחד, ושוב נמלך ואכל גם האחר. ומכאן נמי ראייה למשי"כ הבי"ש בשם תה"ד, שאם אין בדעתו לאכול את שני המינים אין בהם דין קדימה.

22 ובכך נתמוטט היסוד שעליו סמך ברכת ה' (ח"ג עמ' רכה) את סברתו, לומר שדעת מרן השו"ע לפסוק כה"ר פרץ, מכך פסס להקדים בברכה אחרונה על הגפן לעל העץ. מיהו אילו לא כן, לא הייתה נפלאה ממני סברתו. למילף מדין הקדימה שבברכה ראשונה. שהרי הבי"ש עצמו, גבי מה שכתב בשם הגה"מ (שברכת מוונות של כל חמשת מיני דגן קודמת לברכת העץ של שבעת המינים), כתב: "יזכר נתבאר בסמוך כן בדברי הרמב"ם עכ"ל. והרי לא שמעת לה ברמב"ם אלא במה שכתב גבי ברכת מעין שלש להקדים 'על המחיה' לעל העץ' אף בשאכל שאר מיני דגן. אך להאמור יש לדחות בפשיטות, דהיינו דווקא גבי ברכת מוונות, דחשיבותה אתיא לה מצד ברכתה (עי' הערה 26), הלכך שפיר איכא למילף מהברכה האחרונה. אך ברכת הגפן, שחשיבותה אתיא לה מכוח חשיבות היין (לדעת הבי"ש), אי אפשר למילף מברכה אחרונה, כאמור לעיל. וראיה לדבר, מכך שלא הביא הבי"ש את דברי הרמב"ם הללו כראיה לדברי הטור בשם ה"ר פרץ להקדים את ברכת היין אף בראשונה, ואדרבה, מיאן בדבריו ותמה עליו. ולא ציין את דברי הרמב"ם הללו אלא על הקדמת הגפן בברכה אחרונה.

מיהו, כל קבל דנא איכא להוכיח שאין ללמוד ברכה ראשונה מאחרונה מדעת הטור, שבברכה ראשונה כתב שיש להקדים לברכת הגפן רק ברכת מוונות על מעשה קדירה של חטים ושעורים (ולא של שאר מיני דגן), ואילו בברכת מעין שלוש כתב להקדים תמיד 'על המחיה' לעל הגפן, ולא חילק לומר דהיינו דווקא באכילת תבשיל של חטים ושעורים. אלמא אין ללמוד ברכה ראשונה מברכה אחרונה. אמנם יד הדוחה נטויה לומר דמה שכתב כאן היינו המשך דברי ה"ר פרץ, אך לדעת הטור עצמו אף תבשיל של שאר מיני דגן קודם לייק, וכפי שכתב בסי' רח שכוסמת מין חטים, ושיבולת שעול ושיפון מין שעורים, ומכללם הם.

23 ומן התימה על הרב ברכת ה' שלא השגיח כל כך על השמטת השו"ע דין זה, וס"ל שפסק השו"ע כה"ר פרץ, ולעומת זאת השגיח טפי בהשמטת הגר"ע יוסף בספרו הליכות עולם את ההשגה הזו על הבא"ח, ומסיק מתוך כך שחזר בו הגר"ע יוסף מהשגה זו שכתבה בירחון קול סיני (מה שאין כן האמת, כמו שחזר להעמיד דבריו בחו"ע ברכות עמ' רעו).

ומכאן יש לידע שאין להוכיח מהספר הליכות עולם על מה שאין בו. כלומר, אם לא ראינו שהשיג שם הגר"ע על הבא"ח, אין זו ראייה לומר שאינו חולק. כדק"ל בכל דוכתא (כתובות כג.) לא ראינו אינה ראייה.

24 מה שאין כן שאר הדינים שהביא בבית יוסף ולא כתבם בשו"ע כאן (כגון מש"כ בשם תרומת הדשן, דבעינן שיהיה בדעתו לאכול משני המינים ע"מ שיהיה בהם דין קדימה), אין הכרח לומר שדחאם מההלכה (כמפורש בסי' קסח סע' ה). ועוד ראיות שמרן ס"ל כתרומת הדשן הנ"ל תמצא בהערות 47, 21).

25 וכן בביאור הגר"א בדעת הרמב"ם (בסעף ב) כתב בשם ב"י דלא קי"ל כה"ר פרץ.

וכל זה לפי ביאור הבי"י בדברי הר"ר פרץ, שברכת הגפן קודמת מחמת חשיבות היין. אך לפי ההבנה הפשוטה הנשמעת מלשון הר"ר פרץ, שברכת הגפן קודמת מפאת חשיבות הברכה - לא היה לבי"י להשיג עליו כלל. שהרי פשוט שברכה חשובה קודמת אף בשאין ברכותיהם שוות (וכמו שכתבנו לעיל), וא"כ הווה לן למיזל אבתריה ולפסוק שהגפן קודמת להעץ. וכן פסק הרמ"א (ריא, ד) כוותיה²⁶ מטעם זה²⁷.

אלא שנראה לענ"ד שאע"פ כן אין לנו להורות כה"ר פרץ, מפני שסברתו היא כסברת בה"ג להקדים ברכת העץ להאדמה, וכיוון שלא סבירא לן כבה"ג²⁸, גם סברת רבנו פרץ תידחה²⁹.

26 מיהו הא מלתא קשיא לי: בשלמא לדעת הבי"י דאין עדיפות בברכת הגפן על פני העץ, ממילא כשם שיש לברכת מוונות עדיפות על ברכת העץ (שהרי חשובה היא לעצמה), כך גם עדיפה וקודמת היא לברכת הגפן, אך לדעת הרמ"א, שברכת הגפן נחשבת מבוררת - מדוע יש עדיפות לברכת מוונות? הא לא עדיפא טפי מבירורה של ברכת הגפן? ולפיכך באמת פסק הטור (בשם הר"ר פרץ) להקדים רק תבשיל של חטים ושעורים לברכת הגפן מפני שמוקדמים לה בפסוק, אך תבשיל של שאר מינים לא יקדם. אך הרמ"א שפסק (בסעי' ד) שכל תבשיל של חמשת מיני דגן יקדם לברכת הגפן - מנא ליה? ומי"ב (ס"ק כד) תירץ על פי מ"א: כיוון שעב"פ גם שאר מיני דגן בכלל חיטה ושעורה הם, שהרי כוסמת היא מין חטים ושיבולת שועל ושיפון מין שעורים. ואינו ברור דיו, דא"כ אמאי כתב השו"ע (בסעיף ו, וכן בסי' קסח סעיף ד) שאינם משבעת המינים? (ועי' מש"כ המ"ב כאן בס"ק לד ובסי' קסח ס"ק יב. ודוחק). אמנם לפי לשון תר"י יתיישב דבר זה, שכתב שחשיבות ברכת מוונות היא בגלל שהיא ברכה מעניין מוזן (ולא מפני שהיא ברכה פרתית ומבוררת, כלשון הטור), הלכך ודאי שתקדם אף לברכת הגפן המבוררת.

ועי' בשו"ע בסעי' ו שהעתיק את לשון הגהות מיימון בפרק ח (אות ש) ח"ל: "אם היה לפניו תבשיל שיש בו קמח כוסמין או שיפון ושבולת שועל, וגפן ותאנה ורמון, נראה לי דכיון דמברך על התבשיל בורא מיני מוונות, **דברכתו קודמת**. אף על גב דהני ממין שבעה ואיהו לאו ממין שבעה - מכל מקום כיון דחשיבי, דעבדי מינייהו פת ומברכי עלייהו המוציא וברכת המזון - נראה דברכתן קודמת אף על גב דלא עבדינהו פת". עכ"ל. ולא ידעתי אם כוונתם לומר שמין המוונות חשוב שהרי עושים ממנו פת, או שברכת המוונות חשובה מפני שהיא כבת לברכת המוציא.

ההתא דאתית לדברי תר"י, י"ל לדבריו אף ברכת מוונות על אורו תקדם לברכת היין או לשבעת המינים, דאילו לפי הגהות מיימוניות שפסק השו"ע כלשונם (סעי' ו), משמע דלא חשיבא ברכת מוונות אלא בדברים הנעשים פת שברכתה המוציא וברחמי", אך לא אורו, שהרי אף אם עשאו פת ברכתו מוונות ונפשות.

27 ונפק"מ בין הטעמים לגבי הקדמת ברכת הגפן לברכת האדמה. דלטעם הבי"י, שההקדמה היא מצד חשיבות היין, ונחשב כלפי פרי העץ 'ברכותיהם שוות' מפני ששניהם מין אילן - הרי שכלפי מין האדמה לא יחשב כברכותיהן שוות, ולא נצטרך להקדימו למין האדמה. כדיון כל שני מינים שאין ברכותיהם שוות. אך לטעם השני שכתבנו, שההקדמה היא מצד חשיבות הברכה המבוררת - הרי שצריך להקדימו אף לברכת האדמה.

ותימה על האחרונים שפסקו כהרמ"א אף לבני ספרד, וביארו שמרן מודה לזה כפי מה שתירץ בבי"י את הטור, ולא שתו לבם להודיענו את החילוק הנ"ל.

28 כפסק השו"ע סימן ריא סעי' ג בדעת הסתם. וכן יש ללמוד ממה שפסק בסעי' ה ח"ל: "אבל כוסס חטה שברכתו בפה"א אינה קודמת לברכת בפה"ע". ולא כתב 'יקדים ברכת בפה"ע', והיינו מפני שס"ל שאיזה שירצה יקדים. וכ"כ ערוך השולחן.

29 ולפיכך התימה על הטור לא זוה ממקומה, מדוע הביא את דברי הר"ר פרץ אם פוסק הוא שלא כבה"ג? אלא

ואבאר דבריי: הרי בה"ג למד מדין קדימת ברכת האדמה לברכת שהכל³⁰, שאף ברכת העץ תקדם לברכת האדמה, מפני שמבוררת יותר. ודחווה הראשונים, דלא משמע כן מלשון הגמרא³¹. וכדי ליישב את טענתו דמאי שנא ברכת האדמה שנחשבת יותר מבוררת מהכל, ואילו העץ אינה מבוררת טפי מהאדמה - כתבו שמפני שברכת שהכל אינה מבוררת כלל לפי שכוללת כל דבר (רא"ש סי' כה) - לפיכך אדמה מבוררת יותר ממנה; אך אין חשיבות להעץ על פני האדמה, לפי שאין הפירוט שבה משמעותי. ולענ"ד כוונתם לומר דהואיל ומוכיר בשתיהן "פרי" - הרי שהן שוות בבירור³². ואם כן הוא הדין לברכת הגפן לעומת העץ, שהואיל ומוכיר בשתיהן "פרי" - אין עדיפות לזו על זו³³.

היוצא מדברינו, לעניות דעתנו ולחולשת שכלנו, ולגילוי שכינת עוזנו.

בצירוף שאר הדינים המפורסמים באומתנו:

היו לפנינו שני מינים שברכותיהם שוות - יקדים לברך על מין שבעה. אם אין ביניהם ממין שבעה - יקדים את המין החביב עליו בדרך כלל.

אם אין ברכותיהם שוות:

בני אשכנז שמשנתם ברורה כהרמ"א:

לברכת מזונות ראשות הקדימה³⁴.

אח"כ יקדימו לברך הגפן על יין, קודם לפירות העץ.

שיש לתרץ ולומר שסובר הוא שברכת הגפן מבוררת היא טפי מברכת העץ, לפי שאינה מיוחדת אלא למין אחד. ולפיכך אף החולקים על בה"ג בברכת עץ ואדמה, יודו בברכת הגפן. וכך צריך לומר בדעת הרמ"א, שלא חלק על מרן בסע' ג בדין קדימת העץ להאדמה לומר שהעיקר בדעת י"א (היינו בה"ג), אך בסע' ד פליג דברכת הגפן קודמת להעץ.

30 כמפורש בגמרא (דף טו).

31 "אבל בשאין ברכותיהם שוות - ד"ה מברך על זה וחזור ומברך על זה". וכתבו התוספות והרא"ש ותר"י ושאר דמשמע שאיזה שירצה יקדים.

32 שהרי כך לשון הגמרא (לט.), "פירא עדיף".

33 וכן יש ללמוד מכך שהביי כלל לא התייחס לפרטיות ברכת הגפן, ולא העלה בדעתו להעניק לה מעלה בעבור זאת.

34 כהרצת המ"ב (ס"ק כה) ובשעה"צ (ס"ק כח). ודלא כהמ"א וט"ז שהקדימו העץ על זית למזונות על תבשיל של שעורים.

אך בברכת העץ כלפי האדמה: יקדימו את המין החביב עליהם³⁵ (ולא מין

35 פירוש, שחביב עליהם בדרך כלל, ולא שחפצים בו עתה. משנה ברורה סי' ריא ס"ק ט, והוא כדעת יש אומרים בסעיף א.

אך מה שכתב המ"ב שדעה זו היא דעת רוב הפוסקים לא ברירא לי. שהרי לא כתבו כן בהדיא אלא תלמידי רבנו יונה, וכן משמעות התוספות בלבד. אך כל שאר הראשונים כתבו סתם להקדים 'החביב', ואינו מוכרח לבאר שכוונתם מה שחביב בד"ב, אלא אפשר גם לפרש חביב עתה, כדעת הרמב"ם ש'חביב' היינו מה שרוצה עכשיו (כמו שפי' הכס"מ וכתב זאת בשו"ע), ונמצא שבאין בברכותיהם שוות טוברים הם לדינא כהרא"ש.

ואדרבה, נ"ל דמשום הכי סתם השו"ע בדעה ראשונה כהרא"ש, משום ששני עמודי ההוראה (הרמב"ם והרא"ש) השתוו בזה לדינא, ומה עוד שכן יש לבאר בדעת הר"ף (ושאר ראשונים) שלשונם אינה מוכרעת. וכ"כ בבאר הגולה.

ועי' **בה"ל** שביאר את דעתו, וז"ל: "מה שכתב המחבר דעה זו בשם י"א - אינו מדוקדק, דאדרבה, דעה ראשונה (הסוברת שבברכת העץ כלפי אדמה אין משמעות לחביב או למין שבעה) היא דעת איוה יחידי (הוא הרא"ש וחיידושי ראב"ה על ברכות, ואפשר שגם דעת רש"י כן וכו'). ודעה שניה היא דעת הרבה ראשונים, הלא הוא דעת רב האי גאון הובא בחידושי הרשב"א, וגם דעת הר"ח והר"ף כפי דמוכח שם מדברי ראב"ה וכו', וכן הוא ג"כ דעת התוס' ורבנו יונה, והרשב"א. וגם נוכל לצרף לזה דעת הרמב"ם והעומדים בשיטתו דס"ל ג"כ דחביב עדיף, אלא דהם ס"ל אפילו בשברכותיהן שוות ג"כ חביב עדיף ממין שבעה, ועדי"כ באין בברכותיהן שוות מסתברא ודאי נוכל לצרף דעתם. ועיין בב"ח שגם הוא כתב דהעיקר למעשה כדעה זו שהיא דעת רוב הפוסקים, וכן משמע מהגר"א ע"ש, עכ"ל.

הנה מה שכתב שהדעה השנייה היא דעת רב האי גאון. לא ידעתי איוה הכרע יש לבאר בדבריו כן. וברשב"א שהעתיקו כתוב כך: "...לפי מה שכתבתי למעלה בשם ר"ה גאון ז"ל דמברך ע"ז וז"ל דמברך ע"ז וז"ל דמברך ע"ז - על אי זה מהן שירצה תחלה קאמר", וכתב עוד שם וז"ל: "ולענין פסק הלכה, כתב רבנו האי גאון ז"ל דקיי"ל כמ"ד בשאין בברכותיהן שוות ד"ה מברך ע"ז וז"ל דמברך ע"ז, כלומר על איוה שירצה תחלה", ואפשר לפרש שכוונתו 'על איוה מהן שירצה **יברך תחילה**' (וכביאור הר"ח לדעת הראב"ה דלישתמע שסובר חביב בד"ב), ואפשר לפרש 'על איוה מהן **שירצה תחילה** יברך' (ואז יהיה פירושו כדעת הרמב"ם שסובר חביב עתה). ועי' מ"א (ס"ק ד) שכתב דרש"י ורב האי גאון ס"ל כהרא"ש (שהיא דעה ראשונה).

עוד כתב שכן היא דעת רבנו חננאל והר"ף. ואינו יודע איוה הכרע יש לשונם, שהרי כתבו שמברך על איוה מהם 'שירצה'. ומנלן שכוונתם שירצה בד"כ ולא שירצה עתה? אמנם מהראב"ה מוכח שכן פירש את הלשון 'שירצה' - דמסתמא יברך על החביב לו. אך אינו מוכרח, כדמשמע משא"ר.

עוד כתב שכן דעת הרשב"א (וכ"כ הבי"ט) וצ"ע מניין, אם מפני שמסכים והולך לביאור 'חביב' כפי דעת רב האי, כבר כתבנו שאין הכרח לומר כן בדעת רב האי.

עוד כתב לצרף את דעת הרמב"ם והעומדים בשיטתו (שפטקו כחכמים, ובכך חוזר הוא גם על הר"ח ורב האי) דס"ל חביב עדיף, ע"מ להוכיח שהדעה השנייה היא דעת רוב הפוסקים. ולא ידענא מאי קאמר, אדרבה, הרמב"ם ס"ל חביב עתה.

אך אחר העיון יש לבאר את דברי המ"ב ולומר שכוונתו כי יש הפרש בין דעת הרא"ש לדעת הרמב"ם. והיינו כי לדברי הרא"ש - דאין שום משמעות לקדימה - רשאי אף להקדים את המין שאינו חפץ בו כלל (לא בד"כ וגם על עתה). מה שאין כן לדברי הרמב"ם, דיש משמעות לקדימה, אלא שתלוי ברצונו באותו הרגע, והחביב לו או באותה השעה צריך הוא להקדימו, ואינו יכול להקדים המין השני (וכ"מ מביאור הבי"ט בדעת הרמב"ם, וכן ממש"כ המ"ב בהקדמת הסימן, ובס"ק לג!) הלכך המ"ב כצע את דברי הרמב"ם, ותפס את מה שסובר **שו"ת דין קדימה לחביב** אף בשאין בברכותיהם שוות, והניח מה שסובר הרמב"ם בהגדרת 'חביב' דהיינו שהחביב הוא המין שרוצה אותו באותה השעה. וכן יש לפרש בשאר דבריו שכתב לצרף את הרשב"א ושא"ר.

שבעה³⁶).

ואם שניהם כאחד טובים וחביבים³⁷: יקדימו את העץ לאדמה³⁸.

נאם שניהם חביבים ויש ביניהם ממין שבעת המינים: יקדים מין שבעה, ואע"פ שברכתו האדמה³⁹. כגון קליות חיטים (או שלווה) או שעורים מבושלות⁴⁰.

ולפ"ז המ"ב רצה לומר שרוב הראשונים קיימי כדעה השנייה (דעת י"א) רק לעניין שאי אפשר להקדים את מה שאינו חפץ בו כלל. אך ממש באותה המידה יהיה נכון לומר כי רוב הראשונים קיימי כדעה הראשונה לעניין שיוכל להקדים את מה שרוצה עכשיו לאכול.

36 לפי שאין עדיפות למין שבעה אלא בין שני מיני פירות העץ, או בין שני מיני פירות האדמה; וכן בין שני מינים שונים (עץ ואדמה) אם חביבותן שווה, כדלקמן (ודלא כא"ר).

37 או אפילו אם מין אחד חביב עליו עכשיו, וחברו חביב עליו רק בד"כ ולא עכשיו. (סע' ב בה"ל ד"ה ו"א).

38 לחוש לדעת הבה"ג. מ"ב ס"ק יח.

ומשי"כ שם בשעה"צ ס"ק יא בשם הא"ר תמוה מאוד. והיינו שהמ"א בס"ק ד כתב שלשית הבה"ג ש'העץ קודם ל'האדמה', היינו אפי' אם השני מין שבעה כגון הכוסס חיטה ותפוח (וצ"ע, שהרי הטור כתב בשם בה"ג דחיטה ושעורה דקרא היינו דווקא כשעשה מהם תבשיל או פת, וכיצד כתב המ"א דכוסס חיטה בכלל מין שבעה? ונ"ל שכונת מ"א שכתב "אפי' השני מין שבעה" - כלומר אפי' אין הוא נחשב מין שבעה כלל, ולפיכך יקדים לו התפוח. וכן מוכח מהה"א בס"ק ח). אלא שכתב על זה בשעה"צ ח"ל: "אכן באליה רבה הביא ראייה מוכרחת דלא כמגן אברהם שכתב בשם הבה"ג, אלא דגם בה"ג מודה דקליות חטה קודם לתפוח, ע"ש". עכ"ל. עינינו בבה"ג גופא ח"ל: "וכי קאמרינן כל הקודם בפסוק זה קודם לברכה, אלמא חטה עדיפא ועלה מברכים ברישא - ה"מ דווקא דעבידא חביצא או אברושג או מינן אחרים, דשויה מיני מזונות, דאשבחא, ועלייה מברכין ברישא. אבל אייתי כיסאני (קליות) ועינבי - על עינבי מברך ברישא, דאחשבינהו קרא, ובתר כן על כיסאני בורא פרי האדמה", עכ"ל. אתה הראת לדעת כי קליות חיטה אינם בכלל מין שבעה לדעת בה"ג, וממילא ודאי שיקדים להם את התפוח, וכמו שכתב המ"א. והבנת הא"ר שיש חילוק לבה"ג בין אם מין העץ הוא משבעת המינים (שאו יש להקדים העץ), לבין אם אינו משבעת המינים (שאו יקדים הקליות), אינה מחוורת אצלי.

39 כדברי מ"א. אך הגר"א פליג. מ"ב ס"ק כו (וס"ק ט, יח, לה. ובה"ל בסע' ב ד"ה ואם אינו רוצה).

אך מה שהוסיף שם בשעה"צ ס"ק יז צ"ע, שכתב שם שהמ"א לטעמיה אזיל, שכתב בס"ק ב שכיוון ששניהם ממין שבעה וחזוין דהקרא אקדמיה אן נמי מקדמינן, ומשמע מדבריו שאין דברי המ"א אמורים אלא כששני המינים ממין שבעה. וצ"ע, שהרי אף אם אחד מהמינים הללו אינו ממין שבעה ס"ל להקדים מין שבעה, כמו שכתב המ"ב גופיה (בס"ק ט, ובסוף הסימן, ובבה"ל בסע' ב ד"ה ואם אינו רוצה).

וה"ל שכונתו לומר כך, בשלמא אם אחד המינים איננו ממין שבעה, יש להגר"א טענה חזקה כנגד המ"א, (דהיינו מאי דק"ל בשאין ברכותיהם שוות שאין עדיפות למין שבעה), אלא היכא שהבחירה היא בין שני מינים ממין שבעה, הרי בזה פוסק הרא"ש שאף אם אין ברכותיהם שוות אולינן לפי המוקדם בפסוק, והרי זו ראייה חזקה לדעת מ"א? ולפיכך כתב שהמ"א לטעמיה וכו' והגר"א ס"ל כהרשב"א וכו' ע"ש.

40 לכאורה אף שעורים מבושלות שברכתן האדמה תקדמנה לתמר וליתר שבעת המינים (מלבד חיטה חזית), כפי שכתבו התוס' (מא: והרא"ש (סי' כה), וכפסק הרמ"א (סע' ד). וק"ו שיקדמו לשאר פירות האדמה (וגם לשאר פירות העץ, אם חביבותן שווה). ולא ידענא אמאי לא ציין זאת להדיא המ"ב בסוף הסימן בכותבו את סדר המעלות. דאי משום שפסק הרמ"א (בסי' רח סע' ד) שעל קליות שעורים יברך שהכל (וכפי ששמענו שזה טעמו ממה שכתב בשעה"צ וד"א ס"ק טו) - הרי שם הסכים המ"ב (בסי' רח ס"ק טו) לדברי הא"ר ששעורים מבושלות ברכתן האדמה. ועי' מה שכתבנו בהערה 17.

אך יש לתקן את הטעות הנפוצה להקדים ברכת העץ לאדמה אף אם מין האדמה חביב עליו יותר⁴¹.

וברכת שהכל תידחה לסוף הכל.

וע"י מגע-אש התורה יזכו לקול חוצב להבות אש.

ובני ספרד שהלכו אל יוסף, והובאו ביתה יוסף:

אין זקוקים להקדים אלא מזוונות לפרי, ופרי לשהכל.

פרי זה שאמרנו - כולל הוא את ברכת פרי האדמה, פרי הגפן ופרי העץ⁴². ובין זה לזה אין שום משמעות לקדימה⁴³.

בכל זה, אין שום חילוק אם אחד המינים חביב עליו יותר או פחות⁴⁴ או אם שניהם כאחד טובים⁴⁵, או אפילו אם הוא ממין שבעה⁴⁶.

41 ובכף החיים (ס"ק ו, יד) מיישב מנהג העולם, ונראה שפוסק כך (ס"ק כח).

אך טעמיו אינם מתיישבים לי. ואלו הן טעמיו: א. מרן סתם בסע' א שאין עדיפות להקדים האדמה לפני העץ אפי' שהוא חביב. והואיל ולדעת בה"ג צריך להקדים העץ אפי' שמין האדמה חביב יותר, הלכך אם נקדים העץ נעשה כתרוייהו. ב. מרן סתם כדעת בה"ג בסע' ה (וכ"כ בס"ק כ). ג. יש טעם ע"פ הסוד להקדים העץ למין האדמה. ד. כדי שלא יפטר מין העץ בברכת האדמה. ואע"ג שללא כוונה לפוטרו אינו נפטר, מ"מ היכא דאפשר עבדינן על הצד היותר טוב.

וכל טעמיו צריכים אצלי עיון, והריני לפורטם. א. אם אנו מקדימים העץ על פני האדמה, ואוסרים להקדים האדמה על פני העץ הרי שפסקנו שלא כדברי סתם מרן (וחו גם הסיבה שמרן עצמו לא עשה את החשבון הזה של כה"ח, אלא הכריע כהרא"ש ולא כתר"י או בה"ג). ב. ז"ל השו"ע בסע' ה: "הא דחטיה ושעורה קודמים, דווקא כשעשה מהם תבשיל או פת, אבל הכוסס חטיה שברכתו בפה"א אינה קודמת לברכת בורא פרי העץ", ודייק כה"ח: "אלא ברכת העץ תקדם, ואפילו אם החטיה חביבה יותר". ותמיהני כיצד ניתן לדייק כך, הלא כל מה שרצה מרן לומר הוא שאין הכרח להקדים את החטיה להעץ, אך לא אמר מה כן יש להקדים, אלא תליא בדעות שכתב לעיל בס"א. דהיינו לדעת הסתם - מה שירצה יעשה, ולדעת י"א - יקדים החביב. ג. טעם זה נעמיד דווקא אם שני המינים חביבים בשווה. אך לא אם אחד המינים חביב מחברו. ועוד יש להעיר שאין זה כשאר מחלוקת שבין הפשט לסוד. כי אם טעם שאפשר לאומרו על פי הסוד. וד"ל. ד. לפי חשבון זה, אף את ברכת מזונות יש לאחר לעץ ואדמה, שהרי אף היא פוטרם בדיעבד אם התכוון אליהם. (כס"מ ברכות ד, ו; ט"ז סקח ס"ק ו). וזה ודאי א"א לומר. וצ"ע.

42 בין פרי העץ לפרי האדמה הוא מפורש בשו"ע (סי' ריא סע' א, ג). ובין פרי הגפן לפרי העץ והאדמה הנה הוא מתבאר ויוצא מתוך המאמר הלז. וכן פסק הגר"ע יוסף (חוו"ע ברכות עמ' רעו). והוא שלא כפסיקת הבא"ח (מטות א), ומשמעות כף החיים (ס"ק חי, כח), וברכת ה' (ח"ג עמ' רכה).

43 שהרי סתם השו"ע בסעיף א כדעת הרא"ש, דבשאיין ברכותיהם שוות אין משמעות למושג 'הקדמה'.

44 שאין עדיפות לחביב אלא בין שני מינים שברכותיהם שוות, כשאיין בהם ממין שבעה, שאז יקדים החביב עליו בדרך כלל (ולא מה שחפץ בו עבשיו).

45 שער הציון ס"ק יא, לפי שיטת הרא"ש הנ"ל.

46 שאין עדיפות למין שבעה אלא רק בין שני מיני פירות העץ (דייקא העץ, כי בין שני מיני פירות האדמה לא

אמור מעתה: וסימנך מפ"ש (מזונות פרי שהכל). ויתקיים בהם: מפ"ש חיי סגי ומסגי.

ובני תימן הנאמנים לה' ולמשה הספרדי עבדו:

רשאים להקדים לברך כרצונם אף בין שני מינים שברכותיהם שוות ויש ביניהם ממין שבעה⁴⁷.

ורק אם אינם רוצים באחד יותר מבחברו, אם יש שם ממין שבעה יקדימו לברך עליו, אף אם אין הברכות שוות.

⁴⁷ ימצא ממין שבעה, לאור פסיקת השו"ע בסע' ה).

47 רמב"ם הלכות ברכות פרק ח הלכה יג.

ונראה מלשונו שאף רשאים להקדים שהכל למוזנות עץ ואדמה, וכן להפך (והוא ישיב לשא"ר שלמדו ממעשה דבר קפרא (ברכות לט.) שפירא עדיף, דבאמת לא הסכים בר קפרא עם התלמיד שסבר כן, ואע"ג שכעס על המברך, לא היה כי אם כעס בעלמא. כמ"ש המאירי שיש מפרשים כך. ר' ינון חדאדן).

אלא שממה שכתב בהלכה טו ח"ל: "אם שתה יין ואכל תמרים ואכל תבשיל של חמשת מיני דגן - מברך באחרונה ברוך אתה... על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל פרי העץ ועל פרי הים ועל תנובת השדה וכו'", משמע שיש קדימה למוזנות על פני העץ. מיהו המעיין ברמב"ם בהלכות שבת (פרק כט) לא ימצא שהצריך לכסות את הפת בשבת היכא שמקדש על היין, ולא חשש מבושת הפת (ע"י טור ס' רעא). וכן בליל הסדר (הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה א, ב) כתב ח"ל: "ומביאין שלחן ערוך ועליו מרור וירק אחר ומצה וחרוסת... מתחיל ומברך בורא פרי האדמה, ולוקח ירק ומטבל אותו בחרוסת, ואוכל כזית", הרי שמקדים לברך האדמה אפי' לפני המוציא, בלא טילוק המצה או כיסויה.

ודאיתין עלה מיהת, יש לי לתמוה על מרן השו"ע, מדוע אף הוא לא הצריך לכסות את המצה בשעה שמברך על הכרפס (בסי' תעג סע' ו)? הרי הוא פסק בסי' רעא (סע' ט) שיש לכסות את הפת בשעת הקידוש על היין! וביותר יש לשאול על הרמ"א, שכתב בסוף הסימן ח"ל: "ויהיה הפת מגולה בשעה שאומר ההגדה עד לפיכך, שאוחז הכוס בידו, ואז יכסה הפת". ולעומת זאת לגבי כרפס לא הגיה על השו"ע כלל. ויש ליישב בפשיטות על פי סברת תרומת הדרשן (הוב"ד בבי" ס' ריא), דכל דין קדימה היינו דווקא היכא שרוצה לאכול משהנהם, אבל אם אינו רוצה לאכול אלא מאידך, אינו מחויב לאכול מן המוקדם בפסוק או החשוב או החביב כדי להקדימו, אף על פי שהוא לפניו. והכא נמי, אינו מעוניין לאכול מהמצה עד אחרי קריאת ההגדה. (ובכך מוקדהית נמי הראיה דלעיל לשיטת הרמב"ם).

אך אין לתמוה על מרן מדוע לא פסק כהרמ"א שיש לכסות את המצה בשעה שאוחז הכוס בידו (אע"פ שכתב זאת בבי" בשם האגור), מפני שאין צורך לכסות את המצה אלא כשמקדים לברך על דבר אחר לפנייה, שאז כשמכסה את המצה הרי היא כמי שאינה לפנינו, ולא שייך בה דין קדימה. ולפיכך הכא דמייירי בכוס היין השנייה - הרי פסק מרן (סי' תעד) שאינה טעונה ברכה, וממילא אין שום חשש להקדימה למצה (והרמ"א לשיטתיה אזיל, שפליג על מרן וס"ל לברך על כל כוס וכוס, ולפלא על אחרוני הספרדים שהעתיקו הוראת הרמ"א בזה). עוד יש להפליא על האחרונים שהעתיקו דברי השל"ה (בשם הרוקח) "שכשיאמר והיא עמדה לאבותינו וכו' יאחז הכוס בידו ויכסה הפת עד מצילנו מידם" (וכ"כ לקט יושר ח"א עמ' פד בשם הרוקח, אלא שלא הצריך לכסות הפת), הרי כאן ודאי שלא אוחז הכוס על מנת לברך עליה, ואם כן מה צורך יש לכסות המצה? וצ"ע.

יש להבהיר כי דיני קדימה אלו הם חיוב גמור, ואינם המלצה בלבד או מצווה מן המובחר⁴⁸.

אך אין דיני קדימה אלו אמורים אלא אם יתקיימו שלושה תנאים:

1. שני המינים מונחים לפני⁴⁹, מזומנים לאכילה⁵⁰.
2. האדם חפץ⁵¹ לאכול משניהם⁵².
3. אין סדר מסוים לדרך האכילה⁵³.

48 כפי שכתבו תלמידי רבנו יונה (דף כח. סוף ד"ה הביאו), שלא נאמר בגמרא 'מצווה מן המובחר' אלא בהקדמת שלם על פני פרוס (וה"ה בהקדמת גדול לקטן), דהיינו במין אחד, אך בהקדמת שני מינים, כגון הקדמת חטים לשעורים - צריך להקדים המין המובחר. וכ"כ הפמ"ג (במשב"ז אות א), דהעובר על זה מיקרי עבריינא, ועובר על ד"ת, ואפשר שהוא בר נידוי ומכת מרדות (ולדעת תרי"י אף הקדמת פת נקיה לשאינה נקיה חיוב הוא, דחשיבה כשני מינים, ע"ש בד"ה ולפי דרכנו. מיהו י"ל דכיוון שפליגי עליו בזה התוס' ושאר, דסברי שאין הקדמתה אלא מדין חביבות, והשו"ע פסק כשיטתם, הלכך אין כאן חיוב גמור. רצ"ע). ולבאורה יש לתמוה על המ"ב (סי' קס"ח ס"ק ה'), שכתב שהקדמת המין המוקדם בפסוק ("ארץ חיטה וכו'") הוא רק למצווה מן המובחר. אך יש ליישב, כי מ"ב שם מייירי בשאינו רוצה לאכול אלא אחד מהמינים המונחים לפניו, אבל רצונו שווה הוא לאכול מזה או מזה, הלכך בכה"ג א"א לחייבו לברור לאכילתו את אחד המינים בדווקא. ואינו דומה לדין קדימה הרגיל ששם אוכל הוא את שני המינים, ולפיכך מחויב להקדים מין אחד על פני חברו, שהרי אז ברכת מין אחד פוטר את המין השני, ודו"ק.

49 כדדייק לישראל דמתניתין "היו לפני מינים הרבה". וכן העיר הב"י (ריא, ד), וכן מוכח ממנהג הר"ש בעניין פת נכרי נקיה (הובא בתוס' לט: ד"ה אבל), וכן פסק בשו"ע בסי' קסח סע' ה'. ולאפוקי אם אין אחד המינים לפניו, אע"פ שידע שעתיד לבוא, והוא חשוב יותר, אין צריך להמתין בשבילו. וכן מוכח ברמ"א (סי' קעה סע' א) למעייין במקור הדברים ברבנו מנוח (על הרמב"ם פ"ד ה"ט).

50 לאפוקי אם אחד מהם מכוסה, שאו הרי הוא כמי שאינו לפניו. כידוע מכיסוי הפת בליל שבת כפי שכתב הטור ע"פ הירושלמי (בסי' רעא) ופסק כן השו"ע (שם סע' ט).

51 לאפוקי אם אין בדעתו לאכול מאחד המינים מפני שאינו רוצה בטעמו (סיבה גשמית). אך אם סיבת הימנעותו מלאכול היא מפאת פרישות וחשש איסור (כלומר סיבה רוחנית), אך בלבו חפץ הוא לאכול עתה, הרי זה נחשב שדעתו לאכול, וצריך להקדימו. כך כתב תה"ד (סי' לב), הוב"ד ברמ"א (קסח, ה). וכן מוכח מהשו"ע (שם), שכתב: "ואם הוא נזהר מפת עובד כוכבים - מסלק פת נקי של עובד כוכבים מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא". מוכח שאם לא יסלקנו יש צד שיצטרך להקדימו, שהרי הוא מונח לפניו, ואע"ג שהוא נזהר מפת עכו"ם (ולגבי עצם דין אכילת דבר שנוהג בו איסור, ע"י בבה"ל שם בד"ה על בעה"ב, שמפקפק בזה טובא). ופשוט שאין זה אמור אם חשש האיסור גורם לו לְשַׁקֵּץ המאכל בדעתו עד שאינו חפץ בו ממש.

52 כך פסק תרומת הדשן (סי' לב), הוב"ד בב"י, ופסקו הרמ"א (סי' ריא סע' ה', סי' קסח סע' א). וכ"כ הריטב"א (לט: ד"ה אבל) והרא"ה (שם). ודעת השו"ע מסכמת לזה, כמפורש בסי' קסח סע' ה', וכמו שכתבתי לרמזו בהערות 21, 47.

53 אך אם דרך אכילת המאכל מחייבת את הקדמת המין הפחות למין החשוב יותר - רשאי להקדימו, ואין צורך לשנות דרך אכילתו כדי לברך על החשוב ראשונה. כך מתבאר מדברי הרשב"א (מא.), וז"ל: "וקשה לי, דהא בברייתא דכיצד הסבת סעודה קתני 'עלו והסבו הביאו לפניהם יין אע"פ שכל אחד ואחד בירך לעצמו אחד מברך לכולן', אלמא אע"פ שחטה קודמת בפסוק זה - יכול הוא להקדים את היין בומן שהיין חביב לו כי התמוז וכו'... א"נ יש לומר דהתם שתיית היין של קודם סעודה צורך הפת הוא כי היכא דליגריה לליביה ויכול נהמא טפי לתאבון... והוא הדין אפילו לפרפראות, כדמשמע במתני', כדקתני 'בירך על הפרפרת לא

אך אם חסר אפילו אחד משלושת התנאים האלו - אין חיוב הקדמה.

ותפילה נישא לצור לבבי
 במענה לשון ושעשועי ניבי
 שנוכה להחכים בארץ הצבי
 להתגבר בעבודתו כליש ולביא
 ותשורה מברכת ה' להביא
 ללמוד ולהורות זרע אוהבי
 יפוצו פלגי המים ברחובי
 והתורה ברורה ואין אומר חבי
 ובעינינו נחזה מקדש כהן ונביא

פטר את הפת', דאלמא מברך תחלה על הפרפרת, ומהאי טעמא הוא, דפרפרת לרבות בתאות אכילת הפת היא באה"ע. וכעניין זה יישב מרן בב"י (בסי' ריא) את מנהג העולם המובא בסמ"ק (שהועתק בראשית המאמר) להקדים מיני מתיקה, שברכתם שהכל, ליי. ח"ל: "אלא דאיכא למימר תינח לפירות האילן, אבל מיני מתיקה שמברכין עליהם שהכל היאך מקדימין ברכתן לברכת היין?... ועוד יש לומר, דהתם היא העיקר הפירות ומיני מתיקה, והיין אינו בא אלא להפיג טעם מתיקות הפירות ומיני מתיקה", עכ"ל. ויש לבאר שלא התכוון הב"י לומר שהיין הוא טפל, שאם כן היה ליין להיפטר לחלוטין מברכה, כדן כל עיקר וטפל. אלא כוונתו לומר שמטרת היין לבוא רק לאחר שאוכל את מיני המתיקה, ולעולם הפצים הם בטעם היין, אלא שאם ישתוהו לפני כן לא תתקיים כוונת השותים, ונמצא שטרם אכילתם את מיני המתיקה אין בדעתם לשתות את היין כלל, וממילא אין שום חיוב להקדימו, כפי שפסק בתה"ד הג"ל (וע"ע בבה"ל בסע' ג ד"ה וכן בופה"א).

וכן מוכח מהגהת הרמ"א (בסי' ריב ס"א), שרשאי להקדים הטפל ולברך עליו שהכל לפני שאוכל העיקר שברכתו הגפן, כיוון שדרך אכילת הטפל היא לאוכלו לפני העיקר (רמ"א ע"פ תה"ד, בהבנת מהר"ח או"ז, ודלא כהבנת המ"א ס"ק ד שהסיע כוונת המהר"ח לעניין אחר).